

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

ד"ר מיכל אורן-נורדהיים

הכותבת מרצה כחוג ללימודי ארץ ישראל באוניברסיטת חיפה

המאבק סביב שאלת זכויות החקלאים בקרקע, שאותה הם מחזיקים מזה עשרות שנים, קורע את הציבוריות הישראלית ואף הגיע לדיון בג"צ. לכל צד במאבק הזה – טיעוניו, לכל צד – עמדתו. הציבור הרחב, עד כמה שהוא מכיר את העובדות והטיעונים של המתמודדים במלחמת הקרקעות, מפעיל בעיקר את האמוציות ואת נטיית הלב הפוליטית. בציבור הזה מקובל לחשוב כי רכישת הקרקעות, שאותן מחזיקים ומעבדים החקלאים, מומנה בימי טרום המדינה רק מן האמצעים הכספיים של "המוסדות הלאומיים", ולכן שאלה גדולה היא אם אמנם מגיעות לחקלאים זכויות עודפות על הקרקע. מחקרים מעמיקים שנעשו בשנים האחרונות מוכיחים, להפתעתם של רבים, כי חלק – קטן ולעתים גדול – מן המימון של רכישת הקרקע והכשרתה הגיע ממקורות של המתיישבים עצמם ולא דווקא ממקורותיהם של הגורמים המיישבים. דוגמה טובה לתופעה, להיקפה ולממדי המימון שהיו מעורבים בה, ניתן למצוא בתהליך רכישת הקרקעות במושב צור-משה שבשרון.

כבר לאחר הצהרת בלפור עלה ביוון רעיון להקים יישוב של ציוניי יוון בירושלים. יהודי יוון נהגו לתרום סכומי כסף ניכרים להסתדרות הציונית עבור פעולות ציוניות שונות. פעולות גיוס הכספים הגיעו לשיא בשנת 1926, שבה הגיעו התרומות ליותר מ-600,000 דרכמות (לעומת, למשל, כ-71,000 ב-1920 וכ-295,000 ב-1924). התרומות הועברו ללשכה המרכזית של ההסתדרות הציונית ביוון, שהייתה למעשה סניף של מפלגת הציונים הכלליים.¹ הוכרז על מבצע מיוחד לאיסוף כספים לשם הקמת מושבה חקלאית בא"י

לעולים מיוון. יהודי יוון ראו חשיבות מיוחדת בריכוז החקלאים היהודים בא"י, שהיו מפוזרים במושבות שונות ובעיקר בקריית-שאול, פתח-תקווה ומגדיאל. רעיון הקמת המושבה נהגה על-ידי ד"ר משה קופינס, רופא יהודי וציר בפרלמנט היווני. במסגרת מבצע גיוס הכספים הצליחו לאסוף, בסביבות שנת 1927, 10,000 ליש"ט ולמוסרם לקרן קימת לישראל. המושב עצמו הוקם רק עשר שנים מאוחר יותר.² גרסה אחרת מדווחת על רכישת כ-9,000 מניות של "אוצר התיישבות היהודים" מתוך 100,000 מניות שהנפיקה ההסתדרות הציונית העולמית לאחר הצהרת בלפור. כספי מניות אלה, שנוהלו על-ידי ד"ר קופינס, יועדו להקמת המושבה החקלאית של יהודי יוון בא"י.³

ארגון עולי יוון (קופינס)

במאי 1934 נוסד ארגון עולי יוון בשם "ארגון משה", על-שם ד"ר משה קופינס. בהודעת הארגון על ייסודו דווח על שבעים חברים ועל הכוונה לגדול עד למאה חברים. הארגון התקבל לחברות בתנועת המושבים ואי-לכך, הוחלט לחייב את חבריו העובדים בעיר לעבור במהרה לעבודה חקלאית במושבות, כדי להכשיר את עצמם להתיישבות החקלאית. הארגון דרש מקק"ל שטח קרקע להתיישבותו, וכן פנה למרכז החקלאי בהסתדרות העובדים הכללית בבקשת סיוע להוצאת תכניתו לפועל.⁴

ב-20.10.35 התכנסה האסיפה הכללית הראשונה של ארגון עולי יוון במגדיאל. במועד זה הסתבר שהארגון מנה קרוב לחמישים חברים בלבד, שרובם עבדו כפועלים חקלאיים במושבות שונות. נבחרה מועצה, שכללה את ארמה (כמזכיר), אאליון (כחותם מטעם

1. אף שהתעורר ויכוח בעניין הגוף המייצג שיקבל את התרומות – הציונים הכלליים או ועד משותף שלהם עם "המזרחי", הצהיר ו"אראצנו", דא"ר (דוד א' רקנטי), "פעילות קרן קימת לישראל", דוד א' רקנטי (עורך), זכרון שלוניקי, "גדולתה וחורבנה של ירושלים דבלקן", כרך א', הוצאת הוועד להוצאת ספר "קהילת שלוניקי", ת"א, תשמ"ו, עמ' 394; אשר מואיסיס, "התנועה הציונית בשלונקי וביתר קהילות יוון", שם, עמ' 375.

2. ראו לעיל, הערה 1, וכן: "עולי צור-משה חוגגים את הנחת אבן הפינה ל-20 הבתים הראשונים", הבקר, 12.12.39; א' ברגמן, "כפר קופינס", הארץ, 20.1.38; "שאלות התיישבות בתנועת המושבים, מתוך תזכיר למרכז החקלאי", הפועל הצעיר, 20.7.37, גיליון מספר 41-42; אבן עובדיה, "עליית ארגון עולי יוון", דבר, 4.10.37. צילום הכרוז לאיסוף כסף למושבה החקלאית, מופיע בספר "זכרון שלוניקי".

3. ברכה ריבלין (עורכת), פנקס הקהילות, יוון, הוצאת יד ושם, ירושלים, תשנ"ט, עמ' 28.

4. מזכיר ארגון עולי יוון (א' חסון) למרכז החקלאי, 28.5.34, ארה"ע, 235-3-1V612.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

הארגון על כספי קרן ההתיישבות), דמאי (כגזבר) שלושתם ממגדיאל, ואת א' כנה (מגן-שלמה), בכר (מתל-צור), חיים כהן (מת"א) ויצחק כהן (מקריית-שאול). הוחלט שכל חבר ארגון ישלם 5 לא"י ל"קרן התיישבות" ול"קרן כיבוש". כספים אלה ייועדו להקמת "פלוגת

כיבוש" שתעלה לאתר שיירכש. כמו כן הוחלט שכל חבר

ישלם 50 מא"י כמס חודשי. דוד פלורנטין, עסקן מעולי

יוון, היה מעין פטרון הארגון וקיבל על עצמו להיות אחד

מהנאמנים על הכסף שייאסף.⁵

"ההסתדרות

הציונית ביוון

העבירה לקק"ל

ב־1927 10,000

ליש"ט להקמת

מושב לחקלאים

יהודים שעלו מיוון.

הצעת ההתיישבות בעמק בית-שאן

עוד קודם לאסיפת הארגון הראשונה, בשנת 1934, עם

הכנת עמק בית-שאן להתיישבות על ידי קק"ל, הבטיח

יוסף ויץ, מנהל מחלקת הקרקעות של קק"ל, להקצות

לארגון שטח של 2,500 דונם למושב של מאה משפחות.⁶ היה זה נדיר ביותר, שארגון

שזה עתה הוקם, כבר קיבל הצעת קרקע רצינית להתיישבותו. ארגונים וקיבוצים אחרים

עברו שנים רבות של המתנה ארוכה במחנות בשולי מושבות ולכלל היותר קיבלו "זכות"

לשלוח פלוגת כיבוש לאזור התיישבות חדש, ללא שום ערבות לכך שאתר זה יהיה אתר

ההתיישבות העתידי. והנה, דווקא ארגון עולי-יוון, שנחשב "לא-חלוצי"⁷ באופן בולט

ו"הואשם" כלא-כשיר עדיין לעלות להתיישבות בכלל, ובוודאי שלא התאים לאזור קשה

כעמק בית-שאן, דווקא הוא קיבל הצעת התיישבות. הסיבה לכך הייתה מחויבותו של

ויץ להתאחדות עולי יוון לממש את ההבטחה להקים יישוב חקלאי של עולי יוון בכסף

שניתן. כיוון שבאותה עת קק"ל הייתה עסוקה ברכישת עמק בית-שאן, זו הייתה האפשרות

לממש את ההבטחה. אולם, למרות זאת, לא עלה הארגון לעמק בית-שאן, כנראה בשל

אי-התאמתו לאזור מדברי קשה זה. תנועת המושבים מחתה על כך, במיוחד מכיוון שהכסף

עבור הקרקע נמסר לקרן קימת כבר שנים קודם לכן.⁸

5. סיכום אסיפת צור-משה, 20.10.35, ארה"ע, IV514-1-307-a; ארגון עולי יוון (קופינאס) למרכז

החקלאי, 21.10.35, ארה"ע, IV612-3-235.

6. ויץ למחלקה להתיישבות בסוכנות, 15.5.34, אצ"מ, S15/2395.

7. להברי הרצפלד, שכונה אותם "הסלוניקאים" – פרוטוקול של ישיבת המרכז החקלאי, 15.10.35,

ארה"ע, IV47-1-235; פרוטוקול ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 10.10.35, ארה"ע, IV1-2-307.

8. פרוטוקול של ישיבת המרכז החקלאי, 27.6.37, ארה"ע, IV49-1-235; יוסף ויץ, בחבלי נחלה, פרקי

יומן, ת"א, תשי"א, 30.7.37, עמ' 102. [תעודות שונות בקשר לאפשרות ההתיישבות בעמק בית-שאן

מתיק אצ"מ KKL5/8703, צולמו].

רכישת שופה

בשנת 1937 קיבלה קק"ל הצעות רכישה של כ-4,000 דונם באדמת שופה, שהייתה חלק מהכפר אל-חנון, בין תל-צור ואבן-יהודה במערב, קדימה במזרח וכפר-יונה בצפון, משני צדי הכביש. על ידי הרכישה ניתן היה ליצור רצף של קרקעות יהודיות בין היישובים הללו.⁹ הצעת הרכישה הראשונה הייתה מצד מתווך הקרקעות שעבד מטעם חברת "הנוטע", גר מכנס, שהציע חלקה אחת של 1,030 דונם ושנייה של 256 דונם, במחיר 16-17 לא"י. במו"מ עם קק"ל נטען כי החלקה אינה גובלת כלל בכביש, כפי שהובטח, נוסף על כך שאין אליה דרך.¹⁰ אולם, ניתן היה לקבלה במהירות יחסית, פנויה מאריסים ומוסדרת (איפראז). כמו כן, בסביבתה נודע על 1,500-2,000 דונם נוספים, שהועמדו למכירה עבור 15 לא"י לדונם. לפני המאורעות עמדו לרכוש קרקעות אלה במחיר גבוה פי שתיים ולכן נחשב המחיר אטרקטיבי, מה גם שהקרקע נחשבה טובה מאוד: לאורכה היו אמנם גבנונים לא גבוהים, אך ביניהם היו מישורים יפים ומי תהום בשפע. הקרקע התאימה למשק שלחין מעורב.¹¹

קק"ל הייתה מעוניינת בכל 4,000 הדונם. חברת "הנוטע" יתרה על הטיפול ברכישה ומסרה את החלקות לטיפול חברת "הכשרת היישוב", על אף שמכנס כבר החל במו"מ והאמין שיוכל לסיימו בהצלחה.¹² כבר היה לו חוזה עם עבדול רחים, אחד הבעלים, אך זה נפטר ולמכנס לא היה שום פסק-דין נגדו או ניירות אחרים שחייבו את המשך הטיפול בידיו.¹³ וכך העדיפה קק"ל שיהושע חנקין, מטעם "הכשרת היישוב", יקבל על עצמו את הטיפול וביקשה ממכנס להפסיק את הטיפול עבורה.¹⁴

חנקין הזמין אליו את יוסף חנון, ממשפחת בעלי הקרקע, והגיע עמו להסכם: הלה ירכז

9. ויץ, "אדמה בסביבת אבן יהודה", לסעיף ד' של סדר היום בישיבת דירקטוריון קק"ל, ב-14.6.37, 10.6.37, אצ"מ KKL5/8703.

10. גר מכנס לויץ, 23.5.37, אצ"מ KKL5/8703; ויץ למכנס, חברת הנוטע בע"מ, 26.5.37, אצ"מ KKL5/8703.

11. ויץ, "אדמה בסביבת אבן יהודה", לסעיף ד' של סדר היום בישיבת דירקטוריון קק"ל, ב-14.6.37, 10.6.37, אצ"מ KKL5/8703.

12. ויץ ל"הכשרת היישוב", 30.5.37, אצ"מ KKL5/8703.

13. חנקין לקק"ל, 10.6.37, אצ"מ KKL5/8703.

14. ויץ למכנס, 10.6.37, אצ"מ KKL5/8703.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

את רכישת הקרקעות מכל קרוביו, כך שסה"כ יתקבלו כאלף דונם.¹⁵ עוד הוסכם, שהקרקע תעבור מיד לרשות "הכשרת היישוב" לעיבוד וגידור, חופשייה מאריסים וההעברה בטאבו תיעשה לאחר מכן. המחיר עליו סוכם היה 15 לא"י לדונם, שישולמו רק בזמן ההעברה המוחלטת בטאבו, כי הסתבר שהיו הרבה עיקולים על הקרקע.¹⁶ אחד מיתרונות רכישת אדמת שופה התברר במהרה, כאשר נודע שניתן היה לקבל מהבעלים 3,420 דונם נוספים, בתוך מספר חודשים, במחיר זהה ואולי אף נמוך יותר (14.6 לא"י לדונם). כלומר, ס"ה ניתן היה לרכז בשופה 4,420 דונם.¹⁷ הצעת רכישת הקרקע הובאה על-ידי יוסף ויץ לאישור דירקטוריון קק"ל¹⁸ וזה אישר את רכישת כל 4,000 הדונם בתנאים שסוכמו עם חנון.¹⁹

**"בשלה' 1938 ניגש
מושב צור-משה
להקמת 20 בתיו
הראשונים, כל בית
היה אמור לעלות
110 לא"י, אולם
הסוכנות עיכבה את
מתן תקציבי
ההתיישבות שהגיעו
למושב".**

בינתיים, עם חלוף הזמן, מנה ארגון עולי-יוון 85 חברים והוחל לנהל מו"מ עם קק"ל, בהדרגת תנועת המושבים, על אדמת שופה, שנודע שהיא עומדת להירכש.²⁰ ואכן, קק"ל החליטה למסור את השטח לארגון זה. החלקה שנמסרה, חלקה 2 (ארד אל-רבה) בשופה, הקיפה 1,030.706 דונם. השטח נרשם כקושאן 597/37, ספר טאבו כרך 1, דף 14.²¹

מימון "עליית הכיבוש"

כאמור, החלקה הראשונה שנמסרה לארגון כללה כ-1,030 דונם. אזור שופה, כמו רוב

15. על חנון היה לשכנע במיוחד את אחד הבעלים שחלקו היה 170 דונם, אך סוכם שאם הלה לא יסכים, לא ירכשו את כל החלקה כמקשה אחת, אלא יבצעו קודם הפרדה (איפראז) וירכשו רק 830 דונם. לאחר מכן הסתבר שגם את 170 הדונמים ניתן היה לרכוש.
16. חנקין לקק"ל, 10.6.37, אצ"מ KKL5/8703.
17. טהון לקק"ל, 11.6.37, אצ"מ KKL5/8703; י" טהון לקק"ל, 11.6.37, אצ"מ KKL5/8703.
18. ויץ, "ארמה בסביבת אבן-יהודה", לסעיף ר' של סדר היום בשיבת דירקטוריון קק"ל, ב-14.6.37, 10.6.37, אצ"מ KKL5/8703.
19. גרנובסקי ל"הכשרת היישוב", 1.7.37, אצ"מ KKL5/8703.
20. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 1.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.
21. חוזה חכירה בין קק"ל וארגון עולי יוון להתיישבות שיתופית בע"מ, "קופינס", 2.10.37, אצ"מ, KKL5/10336.

אזורי הארץ באותה עת (תקופת מאורעות 1936-1939), נחשב לאזור מסוכן וחייב היערכות ביטחונית. אך לבד מבעיות הביטחון, היו לחלקה שנמסרה לארגון יתרונות: היא התאימה למטעים – "אדמת חלפה", ללא החולות שאפיינו את המושבה קדימה, ובעיקר, היה זה אזור לא מבודד במיוחד, אלא כזה הנטוע בין יישובים אחרים. החסרונות היו צורת השטח – ארוך וצר,²² ושאלת המים: המרחק ליישוב הקרוב – תל-צור, היה 1.5 ק"מ. אף שחברי תל-צור הבטיחו שייתנו לפלוגת עולי יוון מים, צריך היה להעביר צינורות וקק"ל אמנם הבטיחה לבדוק אפשרות מימון, אך בינתיים צריך היה להוביל את המים בעגלה (לאחד החברים היו עגלה וסוס). הארגון סמך גם הפעם על עסקני עולי יוון, שימצאו לכך תרומות בחו"ל. מבחינה אנושית, נחשב הארגון לא כשיר עדיין לעלייה לקרקע בתקופה סוערת זו. הקשר בין החברים היה רופף וחסר להם אדם שירכז את ענייני הארגון, מה שחייב את ועד המושבים לסייע בכל השלבים. בין חברי הפלוגה הראשונה, שהתעתדה לעלות לקרקע, היו 3-4 בוגרי מקווה-ישראל, שעליהם סמך המרכז החקלאי יותר מאשר על יתר חברי הארגון, מה שמוכיח את יחסו הספקני ל"חומר האנושי" של הארגון: "הם אינם מוכנים לחיים חברתיים בארץ". כוונת ביטוי זה בתקופה המדוברת הייתה, שהם אינם סוציאליסטים-אידיאליסטים מספיק, הרואים את טובת הארץ ובניינה הלאומי עין בעין עם ערכי תנועת העבודה.²³

אך למרות זאת, כיוון שקק"ל לחצה על הארגון לעלות וחבל היה לדחות הצעת רכישת קרקע כה מפתה, הוחלט בתנועת המושבים לאשר את עליית הארגון, לפני שיימסר השטח לגוף אחר. מה גם, שלא נחשבה זו "עליית כיבוש" מסוכנת באופן מיוחד, אלא רק עלייה לשמירת הקרקע מהשגת הגבול ועיבודה. בשלב הראשון נדרשו חריש, עיבוד אקסטנסיבי של חציר חורף, גידור השטח ובניית צריף מבוצר.²⁴ עלות פעולות אלה הייתה גבוהה למדי, עקב בעיות הביטחון – תחנת המשטרה הקרובה בבית-ליד – נמצאה 3 ק"מ משם²⁵ ומומחי הביטחון דרשו בניית צריף מבוצר עם קירות כפולים מלאים חצץ וגדר צבאית סביב שטח המחנה. עלות הקמת הצריף הגיעה ל-250 לא"י; גידור כל השטח החקלאי עלה 300 לא"י; ויחד עם סידורים נוספים, כמו מים ודרכי גישה, שהיו קשות ביותר, במיוחד בחורף בשל האדמה הקשה, הגיעה עלות הכיבוש ל-600-700 לא"י.²⁶

22. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-514.IV.

23. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-514.IV.

24. ויץ לחנקין, 1.8.37, אצ"מ KKL5/8703. ותעודות על קבלת 1,030 הדונם מתיק אצ"מ KKL5/8703, צולמו.

25. א' ברגמן, "כפר קופינאס", הארץ, 20.1.38.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

במקרים אחרים קק"ל מימנה הוצאות אלה, אך הפעם, נאמר לארגון במפורש, על-ידי איש המרכז החקלאי (דובדבני) שאין סיכוי שיקבל סיוע,²⁷ למרות שקק"ל הייתה מעוניינת מאוד ביישוב מידי של השטח, כדי לקבוע עובדה מוגמרת בתפיסת השטח. בידי חברי הארגון לא היה הסכום הנכבד, שנדרש מהמתיישבים למימון פעולות ההכשרה והשמירה על הקרקע. לפי דיווחים שונים נמצאו בקופת הארגון 80-200 לא"י והיה קושי בריכוז כספים נוספים.²⁸ דרישתה של המחלקה להתיישבות של הסוכנות שקודם ייחתם חוזה עם קק"ל, ותוסדר מפת השטח, לפני שיתקבל תקציב כלשהו היוותה מגבלה נוספת.²⁹ ויץ, שלחץ על הארגון לעלות לקרקע ולחתום כבר על חוזה החכירה,³⁰ התחייב בפני הארגון, שאם, בסופו של דבר, הקרקע לא תימסר להם להתיישבות קבע, קק"ל תחזיר להם את ההוצאות.³¹ לאחר מו"מ הוסכם עמה, שהיא תשתתף ב-60% מהוצאות החריש ואת היתר ישלם הארגון.³² כמו כן הצליח הארגון לשכנע את קק"ל להעניק לו הנחה של 2 לא"י לדונם בדמי החכירה לאותה שנה³³ (וזאת, כאשר כל הקרקע, כזכור, מומנה על-ידי תומכי הארגון!).

-
26. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 15.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.
27. דיווח של יצחק לוי, ממזכירות תנועת המושבים, ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 1.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514; ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 15.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514. בישיבה שבוע קודם לכן דיווח לוי שבקופת הארגון 80 לא"י בלבד וחבר הארגון אליה אברהם טען שיש 120 לא"י, אך קיוו שעד סוף החודש יהיו 250, עקב החובה שהטיל הארגון על כל חבר להכניס מיידית 5 לא"י – ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.
28. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514; דיווח של יצחק לוי, ממזכירות תנועת המושבים, ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 1.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514; ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 15.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.
29. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.
30. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.
31. ויץ לחנקין, 1.8.37, אצ"מ KKL5/8703. [תעודות על קבלת 1,030 הדונם מתיק אצ"מ KKL5/8703, צולמו].
32. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.
33. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514; ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 15.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.

כיוון שהארגון לא הצליח להשיג את המימון לפעולות הכיבוש, חייב הארגון את כל חבריו להכניס סכום נוסף של עד 250 לא"י להוצאות ראשוניות, מחסכונותיו, כשהכוונה הייתה שבמשך הזמן יכניס כל אחד כ-800 לא"י.³⁴ כפעולה ראשונית חויב כל חבר להכניס מיד 5 לא"י לפחות לקופת הארגון.³⁵ קיוו שכך יהיו 250 לא"י עד סוף חודש אוגוסט 1937.³⁶ וכך, בתנאים אלה, חתם הארגון ב-15.8.37 על חוזה זמני עם קק"ל לרכישת הקרקע. קק"ל התנתה את רישום החוזה בטאבו בגידור השטח (מסיבות של שמירה על שלמותו מפני הסגות גבול). היה בכך מלכוד, שכן הארגון חשש, שעל אף מימון הגידור, בסופו של דבר לא יזכה בקרקע כאתר הקבע שלו.³⁷

ביום 13.9.37 עלתה על הקרקע פלוגה של 12 בחורים.³⁸ באסיפת הארגון הוחלט, שלמרות הקשיים הידועים, הוא יאמץ את כל כוחותיו לשם החזקתה במשך שנה מכספי חסכונות החברים, ובינתיים ישולם לחברי הפלוגה שכר של 10 גרוש ליום בלבד עבור עבודות הכיבוש. בסוף העונה הם יקבלו תוספת עם היוודע חשבון ההכנסות הסופיות. השכר הנמוך הרתיע בעלי משפחות מלהצטרף לפלוגה הראשונה ונבחרו רווקים. הארגון קיווה לקבל 2-3 גפירים מהממשלה, שמשכורתם תיכנס אף היא לקופת הארגון.³⁹

מאמר בעיתון "דבר", שנכתב בידי חבר נהלל, מחה על כך שפועלי ארגון עולי-יוון, הדומים בתנאיהם וביכולתם לארגונים וקיבוצים אחרים, לא קיבלו כמותם את הוצאות הכיבוש ולכן נכפה עליהם לשקוע בחובות למעלה מכוחם. הכותב מזכיר שכיבוש הקרקע "תפקיד לאומי הוא ואין להטיל אותו על הארגון, ואין שום סיבה להפלות בינו לכלל גוף אחר, שעלה לכיבוש בזמן האחרון". כספי התאחדות עולי יוון ויהודי יוון נועדו, לדעת הכותב, להיות קודש לפעולת התיישבות הקבע ולא להוצאות הכיבוש.⁴⁰

34. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 1.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.

35. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.

36. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.

37. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514; ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 15.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.

38. א' ברגמן, "כפר קופינאס", הארץ, 20.1.38.

39. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.

40. אבן עובדיה, "עליית ארגון עולי יוון", דבר, 4.10.37. תחושת הקיפוח שחשו חברי הארגון עלתה גם בקרב כלל היהודים הספרדים. דבר זה ניכר ממאמרים שנכתבו בעקבות עליית ארגוני עולי יוון והקוצר (כפר חייטים) להתיישבות. ח' רוקח כתב על כך: "צעירים אלה הם ניצני המהפכה בקרב בני עדות המזרח, הם מסמלים את המעבר מהריגון והריגון על קיפוח לאקטיביות חלוצית הבועטת

צור-משה: מימון הכישרת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

המצוקה הכספית חייבה התארגנות מיוחדת. גם אם קק"ל התעתדה להחזיר 60% מעלות הכיבוש, כעת נדרשו הסכומים במזומן. הוכנה תכנית לארגון מגבית בין עולי יוון בארץ וביוון⁴¹ וכינתיים ניסה הארגון לארגן תרומה של 400 לא"י מחוגי עולי-יוון בארץ.⁴² הוא פנה לעסקני עולי יוון שהיו באותה עת בקונגרס הציוני (פלורנטיין ומלאכי). גם נציג תנועת המושבים, יצחק לוי, האמין שהארגון יקבל תרומות, שהרי "הלנדסמנשפט"⁴³ מעוניין להקים נקודה יישובית משלו, במובן זה אני סומך יותר על העסקנים מאשר על חברי הארגון". אולם, לוי לא היה בטוח שלארגון יהיה אורך הנשימה להחזיק מעמד בחודשים הראשונים, עד ארגון התרומות ביוון.⁴⁴ הוא נפגש עם עסקני עולי יוון והסביר להם את חששותיו בקשר לעליית הארגון שעדיין לא כשיר לכך ואת כל הקשיים שיעמדו בפניו לאחר העלייה – החזקת הפלוגה, שאלת המים, הזריעה, חוסר עבודה בסביבה וכו', והעיקר – שאלת

במסורת "הגזעית"... ולא כקודמיהם שהצטרפותם הייתה רק פסיבית ומשום כך לא הניבה כל תנובה, ולהפך עוד הגבירה את הרגשת התלות והנחיתות של מקבלים וממילא גם את התרעומת. צעירים אלה דרכו בנושאי רעיון ומגשימים, ככובשים, כחלוצים ונותנים... אנו קוראים להמוני הנוער בני עדות המזרח ללכת לאור זה בכל שטחי החיים" – ח' רוקח, "בעול הכיבוש", דבר, 2.12.37. ברוח דומה כתב צבי יהודה מכתב חריף להרצפלד מהמרכז החקלאי: "מרוב טרדה, דאגה וקושי המצב, נעלמים מעינינו דברים, שלא יכופר לנו על ההזנחה ועל חוסר תשומת-לב הדרושה... שלא ייווצר בשום אופן הרושם אצל האנשים האלה ואצל בני עדתם המזרחית, ש"אשכנזים יודעים להשתלט על עניינים", ל"דאוג לבני עדתם" והספרדים – מי שם לב להם? ולמעשה, חודשים שאנשים אלה יושבים במקום כיבוש ועד היום לא קיבלו אף יום-עבודה וחיים בדוחק ובסבל יוצא מהכלל בתמיכות ועזמות של בני עדתם. את הוצאות המחנה נשאו על שכמם לכד ומובן, שעלידי זה שקעו בחובות... בני העדה הזאת חושבים לפנות ליהדות היוונית ולהודיע להם על העוול הנעשה להם. למותר להסביר לך איזה הד עלולה לעורר פעולה כזו בכל היהדות במזרח ואולי גם מחוצה לה..." – צבי יהודה להרצפלד, 21.1.38, ארה"ע, IV582-1-235.

41. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 1.8.37, ארה"ע, IV514-1-307-b.

42. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 15.8.37, ארה"ע, IV514-1-307-b.

43. "לנדסמנשפט" – קהילת לאוס מסוים. יישובי הלנדסמנשפט היו יישובים שמוצא חבריהם היה ממדינה כלשהי שמנהיגי התנועה הציונית בה תמכו ביישוב. תרומת הכסף שארגנו מנהיגים אלה פטרה את המוסדות הלאומיים ממתן תקציבים מתרומות כלליות, שלא ייועדו למטרה מסוימת, אלא נמסרו למגביות הציוניות.

44. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, IV514-1-307-b.

תקציב התיישבות הקבע, שייתכן שיצטרכו לחכות לו שנים רבות, עד שיגיע תורם לקבלו מהמחלקה להתיישבות של הסוכנות. הוא העלה ספקות באשר לכוחותיו ואפשרויותיו של הארגון לעמוד בקשיים.⁴⁵

הארגון ניסה לפנות גם למרכז החקלאי בבקשת סיוע להשגת תקציבי עליית הכיבוש. התשובה שקיבל הייתה שקרן קימת בחרה במיוחד אותו, בהנחה שהיה לו כסף ממקורות אחרים ואם זה לא כך, היא הייתה יכולה למסור את המקום לגוף קיבוצי כלשהו, כי רבים חיכו לתורם לעלייה לקרקע.⁴⁶

מסתבר שקק"ל העלתה את הפלוגה על הקרקע מתוך ידיעה שבידי חברי הארגון 5,000 לא". הרושם המוטעה התקבל מכוונת הארגון שאכן כל אחד מ-50 המועמדים יביא אתו 80-100 לא"י אך רק בעת סידור ההתיישבות עצמה ולא עבור הכיבוש. ועד עסקני עולי יוון, שהקים אגודה מיוחדת לתמיכה בארגון – אגודת "לשדה" – בניהולם של דוד פלורנטין והרב יוסף עזיאל,⁴⁷ הסביר שאין זה הוגן לדרוש שכל ההוצאות הללו ייפלו על שכמו הדלה של הארגון. רק לאחר שיתכצעו המדידות, הקידוח, סידור מכון המים והפרצלציה, יביאו החברים את מקסימום הסכום שיוכלו לגייס, וגם ארגון עולי יוון יסייע בידם, יחד עם עזרת המוסדות הלאומיים. אך עד אז, דרש הוועד לפתור את שאלת המים וההשקיה, לממן את גידור 1,000 הדונם (בעלות של 400 לא"י) ולהשתתף בהוצאות תקופת הכיבוש עד ההתיישבות – 400 לא"י (קרוב ל-300 לא"י מקופת הארגון ועוד 100 שעולי יוון אספו כמה חודשים לאחר העלייה לקרקע).⁴⁸

במכתבו לקק"ל קבל הוועד:

"אין כל הצדקה לדרוש מהם שיוציאו פרוטותיהם הדלות שהוא כל רכושם, לצורכי

45. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-514.IV.

46. פרוטוקול של ישיבת המרכז החקלאי, 16.8.37, ארה"ע, e-235-1-49.IV.

47. אגודה אחרת שסייעה לעולים מהבלקן לעבור לחקלאות, הייתה "בנים לגבולם" שנשיאה היה ליאון רקנאטי, מעסקני "לשדה". אגודה זו סייעה לצור-משה באמצעות אגודת "לשדה", וכן סייעה לכפר חיטים, בית-חנן ובית-הלוי. מטרתה הייתה ייסוד מושבים של יהודים ספרדים וסיוע להם – ברכה ריבלין, הערה לעיל, עמ' 267; חיים שלם, "מושב העובדים צור-משה", שאלוניקי, עיר ואם בישראל, הוצאת המכון לחקר יהדות שאלוניקי, ירושלים ות"א, תשכ"ז, עמ' 351; דוד פלורנטין, "ארגון עולי יוון", רבר, 2.12.37.

48. דוד פלורנטין, יוסף עזיאל וועוד חתימה לא מזוהה, בשם הוועד לייסוד מושב עולי יוון, אל קק"ל, י"ג חשון תרצ"ח, אצ"מ, KKL5/10335.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

כיבוש המקום ושמירתו, כי אין לחשוב את תקופת עליית חלוציהם על האדמה הזאת שאין בה מים ושאינה מחולקת, כהתיישבות ממש; ככ' [כבודכם] אינכם חסרי ניסיון

"עד שהותקנה

מערכת המים

במושב נדרשו

המת"שבים להוביל

את המים מיישוב

שכן בעגלת מכל

רתומה לסוס; גם

הפעם סמכה קק"ל

שעסקני יוון ימצאו

תרומות בחו"ל

למימון פתרון בעיית

המים".

ובורדאי לא נעלם מכם שמאה לא"י למשפחה אין זה סכום שבו אפשר לסדר גם כיבוש הקרקע וגם יישובו.

נכון שבאי-כוח הארגון חתמו על זכרון-דברים אתכם שלפיו קיבלו עליהם לחרוש ולגדור את האדמה על

חשבונם; ואולם תרשו לנו להזכיר שלא ארגון פועלים סתם הוא המקבל את הקרקע, אלא הסתדרות ציוני יוון

אשר הקדישה בזמנה עשרת אלפים לא"י לקרן קימת למטרה זו וזה לה שתי-עשרה שנה שהיא תובעת בזכות

ולא בחסד מסירת אלפיים דונם שהובטחו לה חגיגית פעמים אחדות. ואם פועלינו הצעירים, לנוכח האיום

שהאדמה תימסר לאחרים, חתמו על תנאים כה קשים מבלי שנועצו עם הפדרציה הציונית ביוון או עם מנהיגיה

הנמצאים בארץ ושברובם היו אז בחו"ל, הנקל להבין שבהתחייבותם הבלתי-שכיחה הזו עברו על סמכותם, ושגם

ככ' מצדכם הפליתם אותם לרעה מכל יתר המתיישבים על אדמות הקרה"ק, כי לפי ידיעות ברורות שקבלנו, לא

נשמע עד עכשיו שאיזה ארגון של מתיישבים נדרש לגדור על חשבוננו אדמת מושבה שלמה. יתר על כן; לפי מיטב ידיעותינו, כל פלוגות כיבוש שעלו על קרקע קרן קימת, הוצאותיהם היו על הקרנות הלאומיות."

הוועד סיים את קובלנותו על קק"ל באמירה שוודאי היא מעוניינת בהצלחת המושב כמוהו וראוי היה להקל עליו בתקופת השפל שהייתה באותה עת.⁴⁹

פלוגת הכיבוש זרעה גידולי מקשה (אבטיחים),⁵⁰ חציר, ירקות, שעורה, אפונה ותירס, רק על חלק מהשטח ואילו רק ב-1939 הורחב העיבוד לכלל השטח.⁵¹

49. דוד פלורנטין, יוסף עוזיאל וועד חתימה לא מזוהה, בשם הוועד לייסוד מושב עולי יון, אל קק"ל, י"ג חשון תרצ"ח, אצ"מ, KKL5/10335.

50. "בארגון להתיישבות של עולי יוון ע"ש משה קופינאס", דבר, 15.7.38.

51. "מושב עולי יוון צור-משה" בהתפתחותו ובלבטיו", דבר, 16.11.39.

במשך שנה שלמה עברו תלאות על פלוגת צור-משה: הצריף היחיד ומגדל הביטחון עם חפירות המגן והגדר הצבאית – מעשה ידי המתיישבים – לא מנעו התקפות ערבים עליהם. הגפירים, שקיוו שהממשלה תממן, אמנם אושרו על-ידיה, אך במימון הארגון. הובלת המים נעשתה בחביות על-גבי חמור, מהלך שעה וחצי לכל כיוון מקדימה (שלושה ק"מ), בדרך מלאת סכנות, בין אוהלי בדווים, שש פעמים ביום. כסף להנחת צינורות מקדימה (400 לא"י) לא היה ואף לא ברור היה אם יוכלו להמשיך לקנות את לחמם ממושב גבעת-ח"ן. העוני ששרר היה גדול מאוד. המוסדות לא סייעו והשמועות טענו שהם מעדיפים מתן סיוע למקומות כיבוש בעמק בית-שאן ובגליל, על-פני אזור השרון שלא הוערך מבחינה מדינית. אך הסובלים מכך היו חברי הפלוגה שקיבלו עידוד ואישור לעלות לקרקע ולא קיבלו את הסיוע הדרוש.⁵²

הפלוגה גדלה עד שלהי 1939 ל-28 נפשות והמשיכה לא לקבל תמיכה מהמוסדות הרשמיים ואף לא לתת את משכורתם של שלושת הנוטרים שעבדו במקום. היא דיווחה על חרפת רעב ממשית, מבלי יכולת לקנות את המצרכים ההכרחיים ביותר. היא ביקשה לפחות תמיכה "משען", כפי שקיבלו פועלים מפוטרים אחרים בפרדסי הסביבה, מפאת פרוץ מלחמת העולם השנייה.⁵³

חוזה החכירה

בקיץ 1939 נחתם חוזה חכירה סופי. חוזה זה היה יוצא-דופן מסוגו בקק"ל. תקופת תחולתו הייתה 99 שנה (סעיף 2). דמי החכירה הראשוניים שסוכם עליהם בחוזה היו לא"י אחד בלבד (סעיף 3). בשנים הבאות חושבו דמי החכירה כמו ביישובים אחרים ונוכחה הלירה האחת ששולמה בשנה הראשונה. לפי החוזה, הייעוד היה "לצורכי משק חקלאי, בניין בתים עליו, נטיעות, סידור משקי עזר וכל מיני עבודה חקלאית" (סעיף 4). לפי סעיף 8, אסור היה לחוברים למשכן, למכור, להחכיר בחכירת משנה, להעביר או לשעבד את זכות החכירה בלי קבלת רישיון מוקדם בכתב מאת הקרן. לפי סעיף 9 "הקרן מקבלת על עצמה לסדר את רישום חוזה החכירה במשרד ספרי האחוזה והחוכר מתחייב להופיע במשרד ספרי האחוזה בקשר לרישום חוזה החכירה ככל זמן שיידרש על ידי הקרן...".⁵⁴

52. א' ברגמן, "כפר קופינאס", הארץ, 20.1.38; ח' א', "כפר קופינאס", הארץ, 2.6.38.

53. צור-משה להרצל, 28.10.39, ארה"ע, IV582-1-235.

54. חוזה חכירה בין קק"ל וארגון עולי יוון להתיישבות שיתופית בע"מ, "קופינאס", 2.10.37, אצ"מ, KKL5/10336.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

בשל סיבות משפטיות-טכניות, התייחס החוזה לכל השטח כאל יחידה אחת ולא פוצל למשקים.⁵⁵ לפי תכנית היישוב, קיבל כל מתיישב בין 14.6 דונם ל-19.5. הרוב קיבלו בסביבות 16 דונם.⁵⁶ סוכם, שלאחר ביצוע חלוקת השטח, יידרש הארגון לסדר את ביטול החוזה הכללי, כדי שתהא אפשרות לרשום חוזי חכירה נפרדים עם חברי המושב, בהתאם לתכנית הפרצלציה שתאושר על ידי הסוכנות.⁵⁷ ב-1939 ביקש המושב עצמו לוותר על זכות החכירה הכללית, כדי שניתן יהיה לבצע פרצלציה שונה כך שניתן יהיה להקצות שטח לעוד עשרים מתיישבים חדשים שללא רישום לא יכלו לקבל משכנתא לבניית

"אגודת ילודה"
דאגה גם לרכוש
עבור המושב
בהמות עבודה
ולהקים רפתות
ולולים".

בית.⁵⁸ קק"ל התנתה זאת ברישום חוזי החכירה על כל הנחלות הנפרדות, עם ביטול החוזה המשותף ובתחולת כל עלות הרישום הנפרד על ועד צור-משה.⁵⁹ ב-1946 עדיין לא בוצעה חלוקת השטח. כאשר ביקש המושב משכנתאות מהחברה הא"י להתיישבות חקלאית, זו אישרה הלוואות של 340 לא"י לשיכון לתקופה של 15 שנה בריבית 5.5% לעשרה מתיישבים, כנגד משכנתא ראשונה על זכות החכירה.⁶⁰ אולם, לצורך קבלת המשכנתא היה על המתיישבים לפצל את רישום החלקות בטאבו,⁶¹ מה שהסתבר שעדיין לא קרה.⁶² קק"ל טענה שמסיבות שאינן תלויות בה, לא נחתם עד אז חוזה חכירה בינה לבין המתיישבים שביקשו משכנתא וחכירתם לא נרשמה בטאבו. היא הודיעה לחברת המשכנתאות שהיא תסכים שבזמן רישום החוזה עם החוכרים הללו הם ירשמו לזכותם משכנתא ראשונה על סכום 340 לא"י לכל אחד, בתנאי שתתקבל הסכמת הסוכנות ובתנאי שישולמו דמי החכירה והמסים הממשלתיים והאחרים ע"ס 88.880 לא"י לכל עשרה מבקשי המשכנתאות.⁶³

55. אריכא למחלקה להתיישבות בסוכנות, 30.10.39, אצ"מ, KKL5/11675.

56. צור-משה לקק"ל, 20.10.39, אצ"מ, KKL5/11675.

57. אריכא למחלקה להתיישבות בסוכנות, 30.10.39, אצ"מ, KKL5/11675.

58. צור-משה לקק"ל, 20.10.39, אצ"מ, KKL5/11675.

59. אריכא למחלקה להתיישבות בסוכנות, 30.10.39, אצ"מ, KKL5/11675.

60. ארתור כהן, חברה א"י להתיישבות חקלאית בע"מ לקק"ל, 2.1.46, אצ"מ KKL5/15411.

61. ארתור כהן, חברה א"י להתיישבות חקלאית בע"מ לקק"ל, 2.1.46, אצ"מ KKL5/15411.

62. חירם דנין לחברה הא"י להתיישבות חקלאית בע"מ, 10.1.46, אצ"מ KKL5/15411.

63. חירם דנין לחברה הא"י להתיישבות חקלאית בע"מ, 22.3.46, אצ"מ KKL5/15411.

שלבי ההתיישבות

בשלהי 1938 ניגש המושב להקמת עשרים בתיו הראשונים. כל בית אמור היה לעלות 110 לא"י. וסה"כ-3,000 לא"י. בחסכונות חברי הארגון היו לא יותר מ-15-20 לא"י לכל אחד. (לפי מקור אחר כל חבר אמור היה לשלם בעצמו 25 לא"י).⁶⁴ אגודת "לשדה" הסכימה בתחילה להלוות 20 לא"י לכל אחד, ל-20 שנה בריבית של 4%, תוך תקווה שהיתר ימומן על-ידי הסוכנות, כמו בכל יתר היישובים.⁶⁵ אולם, משעיכבה הסוכנות את מתן תקציבי ההתיישבות המגיעים למושב, נתנה אגודת "לשדה" 2,000 לא"י (70%) כהלוואה למחלקה להתיישבות של הסוכנות, ללא ריבית לתקופה של חמש שנים, והסוכנות הקציבה 500 לא"י בעצמה והקימה את הבתים.⁶⁶ כמו כן הוקם בית-כנסת בכספי תרומת היהודי ארואסטי מיוון (200 לא"י).⁶⁷

למרות אישור התקציב, שוב עיכבה הסוכנות את הבנייה, כיוון שדרשה שקודם כל יחתמו החברים על חוזה חכירה עם קק"ל, כל אחד לחוד, לפי הנהוג. אולם, כיוון שבאותה תקופה החליטה מזכירות תנועת המושבים שהקרקע במושבים תירשם על-שם ועד המושב, התעכב העניין.⁶⁸ בנובמבר 1939 ניתנה סוף-סוף ההבטחה לבניית עשרים הבתים הראשונים⁶⁹ וב-11.12.39 הונחה אבן הפינה,⁷⁰ והותוותה תכנית בניין למושב כולו, לפיה נקבע ששטח הבניין לא יעלה על 20% משטח מגרשי הבניין.⁷¹ היישוב שיווע לעליית חברים נוספים. אך הסוכנות עיכבה קבלת עשרה נוספים שביקשו להתיישב.⁷² בשלהי 1940 התגוררו רק עשרים משפחות בבתים ושבע נוספות בצריף הציבורי.⁷³

64. "ארגון יוון", תלמים, תשרי תרצ"ט, עמ' 44.

65. צבי יהודה, תנועת המושבים והארגונים, אל המרכז החקלאי, 6.10.1938, ארה"ע, IV582-1-235.

66. "חג הבניין בצור-משה", תלמים, חשון ת"ש, עמ' 44; "מושב עולי יוון" צור-משה בהתפתחותו ובלבטיו", דבר, 16.11.39.

67. "מושב עולי יוון - צור-משה - בהתפתחותו ובלבטיו", דבר, 16.11.38; "עולי צור-משה חוגגים את הנחת אבן הפינה ל-20 הבתים הראשונים", הבקר, 12.12.39.

68. תלמים, תשרי ת"ש, עמ' 44.

69. הרצפלד לוועד מושב צור-משה, 8.11.39, ארה"ע, IV582-1-235.

70. "עולי צור-משה חוגגים את הנחת אבן-הפינה ל-20 הבתים הראשונים", הבקר, 12.12.39; "חג לעולי יוון בארץ", דבר, 12.12.38.

71. א' ברוכוב למשרד עמק זבולון, 15.8.40, אצ"מ, KKL5/11675.

72. צור-משה להרצפלד, 8.7.40, ארה"ע, IV582-1-235.

73. צור-משה להרצפלד, 1.19.40, ארה"ע, IV582-1-235.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

בשלב זה הודיע הישוב שייקרא "צור-משה, מושב עובדים להתיישבות שיתופית בע"מ".⁷⁴

"בשלהי 1939 החלה אגודת ילעדה לפעול לרכישת שטחי קרקע נוספים כדי להגדיל את צור-משה מעשרים לעשרים משפחות".

כעבור שנתיים מעליית פלוגת הארגון, החליט המושב שלא להמשיך בעיבוד הקרקע המשותף, אלא לעבור לעיבוד אינדיבידואלי. תנועת המושבים הגיבה באומרה: "מובן לנו רצונכם לעבור לעבודה ויצירה משקית אינדיבידואלית, אולם כאחת עם זאת הן ברור לכם בלי ספק שהעזרה ההדדית ותנאי-חיים ויצירה שווים ככל האפשר – הן נכסי צאן ברזל ועקרונות-ייסוד בדרכנו. בכל סידור שהוא מחובתכם יהיה לשמור על חלוקת עבודה צודקת, לדאוג לעבודה למחוסריה, וכן להמשיך בהתחלות משקיות ככל האפשר. מהאמור לעיל ברור, שחובתכם ההדדיות לא תופחת כמעט גם בסידור אינדיבידואלי של ענייניכם. דעתנו היא, שתמשיכו בסידור השיתופי עד כניסתכם לבתים ועד שכל חבר יקבל את חלקו".⁷⁵

בעיית המים

למוסדות המיישבים נראה היה שהדרך החסכונית יותר לפתרון בעיית המים לא הייתה העברת צינורות מקדימה, אלא קידוח. אולם, אישור העניין נדחה ונדחה, כנראה בשל מכשולים ששמה קרן קימת, מה שגרם הוצאות גדולות לארגון והקשה על חי חבריו.⁷⁶ באביב 1938, כאשר היו במקום 25 חברים (הצרף הוכפל בגודלו) ואי פתרון בעיית המים מנע הבאת עוד עשרים משפחות להגברת תחושת הביטחון,⁷⁷ ולעיבוד כל הקרקעות שנקנו עבור היישוב – הוחל בקידוח.⁷⁸

74. קופינס, ארגון עולי יוון להתיישבות, אגודה שיתופית בע"מ, אל המרכז החקלאי, ת"א, 2.7.39, ארה"ע, IV582-1-235.

75. "צור-משה (ארגון עולי יוון)", תלמים, תשרי ת"ש, עמ' 43-44.

76. צבי יהודה למרכז החקלאי, 15.2.38, ארה"ע, IV582-1-235; ארגון עולי יוון למרכז החקלאי, 8.3.38, ארה"ע, IV582-1-235.

77. ב-1.5.38 נערכה התקפה ערבית על היישוב, שהמחישה את הצורך בהעלאת 10 חברים נוספים, מלבד ה-15 שהיו במקום ועוד 5 גפירים מאבן-יהודה שהגיעו לעזרה – הארגון למרכז החקלאי, 13.10.38, ארה"ע, IV582-1-235.

78. ח' א', "כפר קופינאס", הארץ, 2.6.38; "בארגון להתיישבות של עולי יוון ע"ש משה קופינאס", דבר, 15.7.38; ארגון עולי יוון להתיישבות למרכז החקלאי, 10.9.38, ארה"ע, IV582-1-235.

בשנת 1939 נמצאו מים (70 מ"ק לשעה, טובים רק להשקיה וניקיון) אך עברו חודשים עד חיבור הבאר למקור חשמל ובריכה עדיין לא נבנתה, כך שלא ניתן היה לנצל את המים. במשך כל הזמן הזה המשיכו החברים להביא יום-יום מים מקדימה.⁷⁹ חברת החשמל הודיעה שהיא מוכנה לחבר את הבאר למערכת החשמל, אולם דרשה התחייבות בחוזה לשלוש שנים לקבלת חשמל בסך 150 לא"י לשנה, וקבלת ערכות מתאימה. לפי חשבון המושב, נראה היה שלא יוכל להשתמש בכמות מים שתצדיק תשלום גבוה כזה, אלא אם הייתה מסודרת אינסטלציה לשימוש במים על שטח של 200 דונם.⁸⁰ בסוף נכנע המושב לתכתיב והתחייב בחוזה עם חברת החשמל לשלם מינימום 500 לא"י לשלוש שנים ולמסור התחייבות בנקאית על סך 300 לא"י לכל התקופה.⁸¹

סידור מכון המים אמור היה לעלות כ-700 לא"י.⁸² את מימון הבריכה – 550 לא"י – נתנה אגודת "לשדה"⁸³ אולם, הסוכנות דרשה ממנה לממן גם את הנחת צינורות ההשקיה לגן הירק, וכזה היה מותנה מתן הלוואות שהמושב ביקש מהאגודה עבור זרעים, זבל ומים לדונם גן ירק לכל מתיישב. כיוון שלא קיבל הלוואות, נמצא היישוב במצב קשה יותר ויותר. הוא היה אמור, לדבריו, לקבל תקציב השקיה בסך של 1,200 לא"י, שכבר אושר על-ידי הסוכנות, ל-12 דונם סה"כ בכל המושב, ולא היה ברור מדוע הסוכנות מעכבת את סידור ההשקיה ולא מצילה את התושבים מהמצב הקשה. המושב העריך שהסיבה הייתה ניסיון ללחוץ על אגודת "לשדה" לתת יותר כסף.

אך אגודת "לשדה" הפסיקה לתת כסף מחמת סכסוך וניתוק יחסים עם המושב. המושב שיווע לסידורי השקיה של 20 דונם לפחות, בהתחשב בכך שהיו בו כבר 27 משפחות.⁸⁴ ניתוק היחסים עם "לשדה" נבע מכך ששלושים איש מפעיליה, שהגיעו לטקס הנחת אבן הפינה לבריכת המים, שאותה היא מימנה, התפלאו מאוד לראות על מכל המים את הרגל האדום מתנוסס ליד רגל האדום. לא עזרו הסבריו של מזכיר המושב שחבריו חברי הסתדרות וכך נהוג בחגיגות וטקסים. האורחים הפכו עוינים וחזרו כלעומת שבאו. כיוון

79. צבי יהודה למרכז החקלאי, 6.10.38, ארה"ע, IV582-1-235; "חג הבניין בצור-משה", תלמים, חשון ת"ש, עמ' 44.

80. ארגון עולי יוון (קופינאס) למחלקה להתיישבות בסוכנות היהודית, 13.10.38, ארה"ע, IV582-1-235.

81. ארגון עולי יוון (קופינאס) למרכז החקלאי, 1.1.39, ארה"ע, IV582-1-235.

82. פרוטוקולים של קק"ל, 8.8.38, אצ"מ, KKL10.

83. הרצפלד אל דוד פלורנטין, אגודת "לשדה", 21.7.40, ארה"ע, IV582-1-235.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

שהמושב לא נכלל בתקציבי המחלקה להתיישבות וקרקעותיו עובדו עיבוד אקסטנסיבי כלכד, נחוצה הייתה עזרת "לשדה" בסידור לפחות דונם אחד מושקה לכל משפחה ולפחות בינתיים, עד יעבור זעם, סיוע מצד ההסתדרות.⁸⁵ **"בגלל בעיות**

ביטחון נדרשו
תושבי צור-משה
להקים צריך
מבוצר עם קירות
כפולים מלאים חצץ
וגדר צבאית סביב

ואכן, אברהם הרצפלד, שעמד בראש המרכז החקלאי, התערב וביקש את סליחת דוד פלורנטין והאישים האחרים וניסה ליישר את ההדורים כדי לזכות בתמיכה הנכספת לקראת העונה החקלאית הבאה. הוא גם דיבר קונקרטי על 120 לא"י שיהודי יוגוסלוויה שלחו כתרומה לצור-משה לכניית מרפאה, וביקש להמיר את הייעוד לחקלאות.⁸⁶

התכנית המשקית

המחנה; המושב
מימן את המיגון

מאמצעיו וכל
החברים הוציאו
למטרה זו כספים
מחסכונותיהם".

בשלהי 1938 תיווך המרכז החקלאי בין המושב לסוכנות באשר לתכנית המשקית שהחלה להתגבש. התכנית הייתה חשובה לשם פרצלציה סופית ותחילת סידור משקי הקבע. במקור ייועדו הנחלות להיות של עשרים דונם כל אחת, אך לאחר בדיקת תחנת הנסיונות של הסוכנות, קבעו המומחים

שכדי לקיים באופן מינימלי משפחה עובדת באזור זה, וכדי לאפשר למתיישבים להחזיר את חובותיהם למוסדות המיישבים, חובה להקצות 25 דונם ליחידה. במקרה שהיו מחלקים את השטח כולו ליחידות של 25 דונם, היישוב היה קטן מדי, וכבר הוכח שיישובים קטנים נדונו לכישלון מטעמים חברתיים ובשל עומס הוצאות הציבור. המרכז החקלאי העדיף יישוב קטן – חמישים משפחות – כדי שלידו ניתן יהיה להקים יישוב קטן נוסף, על פרדס פלטיניק-בני גאולים.⁸⁷ תנועת המושבים לחצה על הגדלת צור-משה ליישוב גדול – שמונים משפחות – גם על הקרקעות של היישוב העתידי השכן.⁸⁸ הרצפלד ענה שהוא מסופק אם

84. צור-משה להרצפלד, 1.19.40, ארה"ע, IV582-1-235.

85. י' ניצני למזכירות הוועד הפועל של ההסתדרות, 25.8.40, ארה"ע, IV582-1-235.

86. הרצפלד לפלורנטין, 12.11.40, ארה"ע, IV582-1-235.

87. בינתיים נתבקשו חברי צור-משה לשמור על אדמות היישוב המיועד. הם ררשו את משכורת השמירה שהתעכבה – 122 ימי שמירה עד סוף אוקטובר – ארגון עולי יוון למרכז החקלאי, 3.11.38, ארה"ע, IV582-1-235.

88. צבי יהודה למרכז החקלאי, 24.10.38, ארה"ע, IV582-1-235.

ניתן יהיה לאחד את ארגון עולי יוון עם ארגון בני-גאולים, שעדיין לא כרוך היה מה יהיה צביונו ואם מכסת הקרקע שלו תספיק ליישוב עצמאי. ההבדל במוצא ובאורח החיים לא אפשר איחוד, אולם ההוצאות הציבוריות, החברתיות והחינוכיות יכלו להיות משותפות ולכן תמך הרצפולד בהקמת שני יישובים נפרדים.⁸⁹

לפי הדו"ח של האגרונום, יצחק אלעזרי-וולקני, צורת השטח המוארכת לא הבטיחה הצלחה, בייחוד בגלל החובות שצברו חכרי המושב. מבנה המשק כתנאים אלה לא יכול היה להיות אורגני (מקסימום מילוי הצרכים העצמיים), בהיותו מופרד לשני גושים ובאופן זה לא יכול היה לספק את כל צורכי המזון לאדם ולבהמה. משק אורגני מבוסס על שלמות השטח וליכודו ובלי זאת לא ניתן לצמצם את השטח, לעשות מחזור זרעים, לוח-עבודה מעוין או שיטת השקיה רציונלית. לכן, לא יכולה הייתה תחנת הנסיונות לשנות את תכנית המשק ממשק מעורב, זעיר, למשק אחר. מכסת הקרקע המינימלית, שנדרשה לפי התנאים בצור-משה, הייתה 25 דונם: 1.5 דונם מגרש, 18.5 דונם גידולי-שדה וגן, 5 דונם מטע (3 פרדס ו-2 כרם), 3 פרות ו-100 עופות.⁹⁰ בעקבות דו"ח זה חזר צבי יהודה לטענתו, שעם מכסת קרקע של 25 דונם לא ניתן להקים יישוב גדול מ-40 משפחות (ס"ה היו 1,186 דונם, לפי הדו"ח). הוא דרש הוספת אדמה להגדלת היישוב.⁹¹ הרצפולד לעומתו, כעס על שינוי התכנית על-ידי תחנת הנסיונות. רכישת קרקע אינה מן הדברים הקלים, כך אמר, בייחוד כשהדבר נוגע לשטח מסוים וידוע מראש. בגוש השרון ועמק-חפר הועמדה היחידה על 20 דונם והדרישה לתוספת תגרור אחריה שינוי יחידות הקרקע בכל המשקים האחרים ותגרום לעיכוב ההתפתחות בהם.⁹² ובמקביל, חזר הרצפולד להצהרתו בפני צבי יהודה, שאף פעם לא הובטחו יותר מ-20 דונם ועל-סמך חוות דעת מקצועיות נרכשה הקרקע, מה גם שהמשק לדוגמה ברחובות הוא של 20 דונם.⁹³ אלעזרי-וולקני ענה להרצפולד שהוא הראשון שמצר על בזבזו אדמה והוא מקפיד על צמצום היחידה כיוון שהארץ קטנה והעם גדול. אבל אי אפשר להוריד את רמת החיים מתחת לקו המותווה.⁹⁴ תשובת הרצפולד לאלעזרי-וולקני היתה מפויסת בהרבה:

89. הרצפולד לוועד המושבים, 8.12.38, ארה"ע, IV582-1-235.

90. יצחק אלעזרי-וולקני למחלקה להתיישבות בסוכנות, 14.11.38, ארה"ע, IV582-1-235. התכנית המלאה מצורפת וכן מפה; יצחק אלעזרי-וולקני לצבי יהודה, 12.12.38, שם.

91. צבי יהודה למרכז החקלאי, 15.11.38, ארה"ע, IV582-1-235.

92. הרצפולד לתחנת הנסיונות, 18.11.38, ארה"ע, IV582-1-235.

93. הרצפולד לצבי יהודה, 18.11.38, ארה"ע, IV582-1-235.

94. יצחק אלעזרי-וולקני להרצפולד, 12.12.38, ארה"ע, IV582-1-235.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

"הנני מודה לך מקרב לבי על מכתבך החביב. האמת היא שאנכי מצטער להודות שאתך הצדק בהנחותיך הבהירות לקביעת היחידה המשקית. השאלה הזאת איננה מהיום ולעתים רבות נגררתי אחרי הלך המחשבות הזה מתוך "חוסר אונים". נדמה לי שאפשר לאחוז בהתיישבות שלנו בדרך של המעטת היחידה מבלי שתפגע בזה ההנחה היסודית של הבטחת מחייה לעובד. על המתיישב רק לדעת את זאת ולחפש אחרי ההשבחות הניתנות להיעשות על ידו בכדי להשלים את החסר, אם מהקרקע עצמה ואם בדרכים אחרות בתורת אמצעים ארעיים לתקופה ידועה בלבד. יש לי ספקות רבים אם הגדלת השטח של היחידה מתוך הפרזה כל שהיא אינה בעוכריו של המתיישב — ובעוכריו בוודאי ובוודאי. דבר זה כאילו מפטר את המתיישב מדאגה רצינית למציאת אפשרויות לניצול מוגבר של המקורות והמכשירים שנמסרו לרשותו".⁹⁵

"בשנים הראשונות

לא ניתן היה לפתח

משק חקלאי

המספק פרנסה

מלאה ולכן נאלצו

התושבים לחפש

עבודות צדדיות".

ובכל-זאת, כעבור מספר חודשים שינתה תחנת הנסיונות את תכנית המשק של צור-משה ל-1.5 דונם מגרש, 12.5 גידולי שדה וגן, 8 דונם מטעים (5 פרדס, 2 כרם ו-1 זיתים) ו-2 דונם זרובה. ס"ה-24 דונם וכן 2 פרות ו-100 עופות. יתרונות התכנית הראשונה היו תקופת מעבר קצרה יותר בגלל שטח המטעים המוגבל יותר, וכן חלוקת עבודה שווה יותר. החסרונות היו ריבוי שטח ההשקיה, שעלול היה להכביד בשל הפיצול לשתי חלקות. יתרונות הצורה השנייה היו ניצול טוב יותר של תנאי הקרקע — אדמת חול מדרונית, המתאימה ביותר למטעי הדר; סידור קל יותר של אינסטלציה וכמות עבודה קטנה יותר. חסרונות הצורה השנייה היו תקופת מעבר ארוכה יותר וחלוקה לא שווה של העבודה (התרכזות בענף הפרדסים בעונת הקטיף). ועדת התיכון הציעה לבחון איזו משתי ההצעות חסכונית יותר. כן ציינה, שהתכנית השנייה ניתנת להגשמה בתנאי שהמגרש שלייד הבית יכלול 14 דונם.⁹⁶

הסיבוך שיצרה חלקת צור-משה בסידור התכנית המשקית למושבי-עובדים הביא למחשבה, ערב תחילת בניית עשרים הבתים הראשונים, על החלפת אתר ההתיישבות בקרקע נוספת שעמדה להירכש בסביבה. למותר לציין שחברי המושב התנגדו לכך בכל תוקף, לאחר

95. הרצפלד לאלעזרי-וולקני, 16.12.38, ארה"ע, IV582-1-235.

96. ועדת התיכון למחלקה להתיישבות בסוכנות, 3.3.39, ארה"ע, IV582-1-235.

שנים של עבודה, היאבקות וייסורים. הם טענו שכבר נקשרו למקום וגם שלא ברור מתי והיכן תירכש קרקע חדשה.⁹⁷

דוד שטרן, מנהל המחלקה להתיישבות בסוכנות, השיב למושב שלמעשה הוא עלה בלי להיוועץ במחלקתו, ואי-לכך כעת נתקלו בקשיים גדולים עקב הטופוגרפיה. לא היה לו ספק שהישארותם בשטח תגרום לסבל בעתיד. הוא התכוון להציע מקום נוח ומתאים יותר להתיישבות ואם המושב יסרב, תיפול עליו כל האחריות לתוצאות והוא לא יוכל לבוא בעתיד בתלונות וברדישות בקשר לאי-התאמת המקום להתיישבות מושבית.⁹⁸ תגובת המושב הייתה בקשה מהמרכז החקלאי לטפל בעניין ולזרז כמה שאפשר את תיקון התכנית המשקית באופן יסודי ועל הצד הטוב ביותר.⁹⁹

בעיות אחרות שהיו לצור-משה: כינה, שלרוע המזל, פשטה בשנת 1939 בגידולי המקשה של המושב, שהיו הגידולים העיקריים בנקודה, וגרמה להפסד של יותר מ-200 לא"י.¹⁰⁰ כמו כן היה צורך בהעברת רשת השקיה ל-100 דונם לפחות, בשלב הראשון, לגידול ירקות ותפוחי-אדמה; הספקת זרעים; רכישת בהמות וכלים; בניית בניינים במקום הצריפים הדלים והמעטים והספקת עבודות חוץ.¹⁰¹ המושב קיבל תשובה שלילית מהמחלקה להתיישבות של הסוכנות, והרצפלד הודיע אף הוא שהמרכז החקלאי מתאמץ להשיג מקורות אחרים, אך אינו יודע אם יוכל לסייע.¹⁰² כעבור שנים נאלצה אגודת "לשרה" לדאוג לרכישת בהמות עבודה, הקמת רפתות ולולים והספקת עבודה בפרדסי כפר-יונה הסמוך.¹⁰³

בעיית הספקת העבודה הצדדית בשנים הראשונות הייתה בעיה כאובה. התכנית המשקית עדיין לא הייתה גמורה, ולא ניתן היה להתחיל בפיתוח משק המספק פרנסה מלאה למשפחות. מאז פרוץ המאורעות הפך השרון לאזור מסוכן וקשה היה להגיע למקומות עבודה מרוחקים. מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה פוטרו רבים מהעובדים בפרדסי כפר-יונה, על אף שעבדו שם מטעם כפר-היישוב.¹⁰⁴

97. ארגון עולי יוון למחלקה להתיישבות בסוכנות, 26.5.39, ארה"ע, IV582-1-235.
98. דוד שטרן לוועד מושב קופינס, 9.6.39, ארה"ע, IV582-1-235.
99. ארגון עולי יוון למרכז החקלאי, 14.6.39, ארה"ע, IV582-1-235.
100. צור-משה להרצפלד, 28.10.39, ארה"ע, IV582-1-235.
101. צבי יהודה למרכז החקלאי, 6.10.38, ארה"ע, IV582-1-235.
102. הרצפלד לוועד המושבים והארגונים, 11.10.38, ארה"ע, IV582-1-235.
103. צור-משה אל המרכז החקלאי, 9.5.43, ארה"ע, IV582-1-235.
104. צור-משה להרצפלד, 28.10.39, ארה"ע, IV582-1-235.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

בשנת 1940 הציעה אגודת "לשרה" להקים עשרים בתים נוספים בעלות של 150 לא"י לבית, כשהפעם ישתתף כל מתיישב ב-25 לא"י במזומן ו-10 לא"י הוא ייתן בעבודתו; הסוכנות תשתתף ב-50 לא"י ואגודת "לשרה" תלווה לסוכנות 65 לא"י לבית. האגודה ציינה בפני המרכז החקלאי, שתשלום של 25 לא"י על-ידי המתיישבים כמעט בלתי אפשרי לאור המצב הכלכלי, אך בכל-זאת כמה מהם כבר החלו להכניס כסף לבנק.¹⁰⁵

בשנת 1943, כשעמד ליאון רקנטי, מנהל בנק א"י לדיסקונט, בראש אגודת "לשרה", הוא הביע הסכמתו להלוות 10,000 לא"י לסוכנות לשם השקעתם בצור-משה, באותם תנאים בהם הלוותה האגודה לסוכנות לשם ביסוס מושב כפר-חטיים.¹⁰⁶

"בשנת 1940 הלווה ליאון רקנטי 10,000 לא"י לסוכנות לשם

השקעתם בצור- משה."

בשנתיים הראשונות שילם צור-משה "דמי-הכרה" שהיו מקובלים באותה עת, על 1,185 דונם, 20 מיל לרונם וב-3 השנים הבאות 50 מיל לרונם. החל מתש"ג שילמו 2% מערך הקרקע. סה"כ שילמו במשך שלוש השנים הראשונות 106.650 לא"י, אך כיוון שבחווה החכירה הוזכר שדמי החכירה יהיו 1 לא"י לשנה, הסעיף הובן כאילו החוונה הייתה שדמי-הקדימה שישלמו יהיו 1 לא"י. לכן, נתבע היישוב לשלם עוד 105.650 לא"י.¹⁰⁷

רכישות קרקע נוספות

בתחילת קיומו של הארגון דובר על חמישים יחידות משקיות וכעת, עם גידולו, דרש תוספת של עוד עשרים יחידות, למורת רוחה של קק"ל.¹⁰⁸ אגודת "לשרה" אף דרשה להגדיל את היישוב המיועד למאה משפחות, כמובטח, לדברי עסקניה. לשם כך הם תבעו מקק"ל לפעול להגדלת משבצת היישוב ל-2,000 דונם.¹⁰⁹

105. צור-משה אל הרצל, המרכז החקלאי, 8.7.40, ארה"ע, IV582-1-235.

106. צור-משה אל המרכז החקלאי, 9.5.43, ארה"ע, IV582-1-235.

107. זכרון דברים בין צור-משה לקק"ל, 23.10.39, אצ"מ, KKL5/11675; קק"ל לצור-משה, 14.7.41, אצ"מ, KKL5/11675; ויץ וזוסמן לצור-משה, 25.7.43, אצ"מ, KKL5/12593. דוחות תשלומי דמי-החכירה על 736 דונם באופן שיטתי לאורך השנים תרצ"ח-תש"ז, עבור 46 מתיישבים המעבדים כ"א 16 דונם. [צולם אחד לרונגמה] - אצ"מ KKL5/15411.

108. ישיבת מזכירות תנועת המושבים, 8.8.37, ארה"ע, b-307-1-IV514.

109. דוד פלורנטין, יוסף עוזיאל ונעדר חתימה לא מוזהה, בשם הוועד לייסוד מושב עולי יוון, אל קק"ל, י"ג חשון תרצ"ח, אצ"מ, KKL5/10335.

גידול מסוים בהיקף הקרקע חל במהלך השנה הראשונה. חברת "הכשרת היישוב" רכשה 150 דונם נוספים עבור המושב בין אדמת שופה לקדימה, שקק"ל קנתה ממנה. חלקות 1 ו-2 בגוש 8011, במחיר 15 לא"י לדונם לחלקה 1 ו-14.5 לחלקה 2¹¹⁰ – חלקה 1, כשטח 47.601 דונם וחלקה 2 כשטח 93.108 דונם.¹¹¹ וכך, עם סידור התכנית המשקית על-ידי תחנת הנסיונות,¹¹² גדל השטח של צור-משה והיה 1,186 דונם.¹¹³ הארגון התבקש לעלות לחריש ולעיבוד מידי של כל השטח.¹¹⁴ הוא קיבל על עצמו את האחריות על עיבודו, שלמותו ומניעת הסגות גבול.¹¹⁵

למרות ההעברה החוקית בטאבו, הגישו ערבים ומוכתרים שכנים התנגדות על שטח של 8 דונם בגבול הצפון-מזרחי של אדמות שופה, בטענה שהיא שייכת להם וששכנים שחתמו על המפה בעת ההסדר לא הייתה זכות לחתום. הפקיד המסדר קיבל את טענת נציג קק"ל והוציא פס"ד שהאדמה שייכת לקק"ל.¹¹⁶ פסק הדין של הפקיד המסדר אושרר עם דחייתו את ערעור בעלי הקרקע ופסיקתו לזכות קק"ל.¹¹⁷ סיבת הערעור הייתה שמחזיקי הקרקע האחרונים טענו שהם רכשו אותה ממשפחת חנון וזו רשמה את הקרקע על שמה בדרך של זיוף. העניין המשיך להידון בבתי-משפט והיועץ המשפטי של קק"ל, יוסף סטרומזה, טען שיהיה על המערערים להוכיח החזקה מעל תקופת ההתיישנות (10 שנים). הוא העריך שהמערערים יביאו עדים רבים ושעל קק"ל להביא עדים משלה.¹¹⁸ בשנת 1938 נפתח תיק במשרדי הטאבו של טול-כרם, מספר 93/38 בעניין חכירת אדמת שופה על ידי עולי יוון. בתיק הוכנס אישור תשלום מסי הוורקו הדרושים לשם הרישום וכן תעודת מוכתר שופה.¹¹⁹

-
110. יהושע חנקין, חברת "הכשרת היישוב", לקק"ל, 20.12.37, אצ"מ, KKL5/10334; חנקין לקק"ל, 26.12.37, אצ"מ, KKL5/10334; "הכשרת היישוב" לקק"ל, 25.3.38, אצ"מ, KKL5/10334.
111. ארגון עולי יוון (חיים כהן, מרדכי נחמיה), לקק"ל, 3.2.39, אצ"מ, KKL5/10334; הארגון לקק"ל, 23.3.39, אצ"מ, KKL5/10336.
112. עמד בראש תחנת הנסיונות החקלאיים של הסוכנות היהודית וועדת התיכון, שתפקידה היה להחליט על גודל משבצות היישובים והמשקים וההרכב המשקי.
113. אלעזרי-וולקני אל המחלקה להתיישבות בסוכנות, 14.11.38, ארה"ע, IV582-1-235.
114. ריץ לחנקין, 23.12.37, אצ"מ, KKL5/10334.
115. ארגון עולי יוון (חיים כהן, מרדכי נחמיה), לקק"ל, 3.2.39, אצ"מ, KKL5/10334; הארגון לקק"ל, 23.3.39, אצ"מ, KKL5/10336.
116. א' חרי, תזכיר על אדמת שופה, 7.6.38, אצ"מ, KKL5/10334.
117. "הכשרת היישוב" לי' סטרומזה מ"הכשרת היישוב", 29.11.38, אצ"מ, KKL5/10334.
118. יוסף סטרומזה להנהלת "הכשרת היישוב", 14.4.39, אצ"מ, KKL5/10335.
119. כותב לא ידוע לחרי מקק"ל, 25.2.38, אצ"מ, KKL5/10336.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

ב-1938 הוכרו על ביצוע על הסדר קרקעות בשופה, בגושים 8000 ו-7999.¹²⁰ במסגרת ההסדר הגישה קק"ל תביעה על זכותה לבעלות על שתי חלקות בגוש 7999 – חלקה 3 (636.500 דונם) וחלקה נוספת, וכן על גוש 8000 חלקה 1 (394 דונם).¹²¹ מתוך חלקה 1 בגוש 8000 חקר הצבא הבריטי 30.5 דונם וכן חקר את חלקה 1 בגוש 7999 חלקה 1 – 17.980 דונם. ס"ה – 48.480 דונם. את דמי החכירה הם שילמו לקק"ל וזו ניכתה סכום זה מחובו של צור-משה על החלקות במלואן.¹²²

ב-1940 מכרה חברת "הכשרת היישוב" לקק"ל 100 דונם, בגוש 8000, בעלות של 13.5 לא"י לדונם. פירוט החלקות במלואן, שמתוכן נמכרו 100 הדונם, היה כדלהלן:¹²³

חלקה 2 – 69.780 דונם.
חלקה 4 – 58.137 דונם.
חלקה 5 – 51.532 דונם.
חלקה 6 – 69.519 דונם.
חלקה 8 – 28.255 דונם. ס"ה – 277.223.

חלקות אלה גבלו בחלקה 1 בגוש 8000, שכבר קודם לכן הייתה בידי קק"ל. החלקות הנרכשות השתרעו עד כביש חיפה-ת"א. הקרקע שקיבל צור-משה מתוך חלקות אלה הייתה: חלקות 4 ו-8 וחלק מחלקה 6 (18.185 דונם). ס"ה, כמאה דונם.¹²⁴ בינתיים קיבלה קק"ל את חלקה 6 כמשאע¹²⁵, וסוכם עם המוכרים שהם יקבלו רק 2/3 מסך כל סכום רכישת כל החלקות בעת ההעברה הרשמית בטאבו והיתר רק כאשר יבצעו את האיפראז של חלקה 6 וירשמו את כל השטח בשלמות. סך כל העלות הייתה אלף לא"י, ועוד 3% שולמו כדמי תיווך ל"הכשרת היישוב" ולמסים.¹²⁶ המוכרים דרשו עוד 350 לא"י עבור העצים שהיו בחלקה.¹²⁷ קק"ל טענה שלעצים לא היה ערך עבור המתיישבים,

120. הודעה על ביצוע הסדר קרקעות בשופה, בגושים 8000 ו-7999 ב-3.5.38, אצ"מ, KKL5/10334.
121. א' חרי, תזכיר על אדמת שופה, 20.5.38, אצ"מ, KKL5/10334.
122. ויץ לצור-משה, 27.12.42, אצ"מ KKL5/12644.
123. חנקין לקק"ל, 21.3.40, אצ"מ, KKL5/11675; ויץ לוועד צור-משה, 26.4.40, אצ"מ, KKL5/11675; ויץ ל"הכשרת היישוב", 11.4.40, אצ"מ KKL5/11737.
124. חנקין לקק"ל, 18.8.40, אצ"מ KKL5/11737, א' חרי, "אדמת שופי", 24.9.40, אצ"מ KKL5/11737.
125. חנקין לקק"ל, 24.4.40, אצ"מ KKL5/11737.
126. חנקין לקק"ל, 18.8.40, אצ"מ KKL5/11737, א' חרי, "אדמת שופי", 24.9.40, אצ"מ KKL5/11737.
127. חנקין לקק"ל, 3.5.40, אצ"מ KKL5/11737.

מלבד חלק קטן מהזיתים, כך שהיא הסכימה לשלם 200 לא"י בלבד ובכלל, מחיר הקרקע היה גבוה לדעתה ב-2 לא"י לדונם ממחיר הקרקעות באזור, כך שלא הייתה הצדקה לשלם גם 200 לא"י אלה.¹²⁸ "הכשרת היישוב" העבירה את הצעת ה-200 למוכרים והללו הסכימו וגם הציעו שקק"ל תרכוש גם את כל יתר החלקות בגוש, מה שיחסוך לדעת "הכשרת היישוב" את הוצאות סידור חלוקת הקרקע בנפרד.¹²⁹ אולם קק"ל הסבירה שלמעשה גם את רכישת מאה הדונם הייתה מעדיפה לדחות, אך כיוון שבעלי הקרקע לחצו, הסכימה לגמור את הקנייה בתנאים המוסכמים, אך ודאי לא להוסיף עוד חלקות. ובאשר להוצאות סידור החלוקה, הרי ממילא היא לא אמורה לשאת בהן כיוון שהן כלולות תמיד במחיר הקרקע.¹³⁰ ביולי 1941 הצהיר שריף שנטי בפני קק"ל שהוא מכר והעביר להם, באמצעות "הכשרת היישוב", את גוש 8000 לאחר ביצוע האיפראז, כמחיר 13.5 לא"י לדונם. באותה הזדמנות הוא הציע שוב לקק"ל לרכוש את החלקה הגובלת מצפון בחלקה 8, שהוא בעליה – חלקה 5 בגוש 8003 בפרדיסיה, שכבר עברה איפראז והיו בה 72.562 דונם, וכיוון שמיקומה היה לאורך הכביש מצפון לדרום וגבלה בחלקות בבעלות קק"ל, סבור היה שקנייה זו היא לטובת קק"ל.¹³¹ אך קק"ל השיבה שוב שלאותה עת היא לא הייתה מעוניינת בכך.¹³²

המושב קיבל את מאה הדונם והתחייב לשמור עליהם עבור קק"ל.¹³³ היה זה נוהל קבוע, בו מקבל היישוב את הקרקע באופן זמני לעיבוד ושמירה. לאחר זמן היו מכניסים את החלקות המיועדות לתכנית התיישבות הקבע, דהיינו, למשבצת היישוב שנקבעה לפי המכסות הנקובות לגודל היישוב. כך צירפה קק"ל את חלקה 4 למשבצת ואילו את חלקות 6 ו-8 המשיכה להחכיר באופן זמני בעונת 1941 (תש"א). כנראה שקק"ל לא שילמה בסופו של דבר 200 לא"י עבור העצים על החלקות, או אולי לא על כל החלקות, שכן במסגרת אזהרותיה את היישוב על חובת השמירה על הקרקע, היא מתרה בו ש-28 עצי הזית בחלקה 8 כלולים ברכוש שקנתה קק"ל ושאינ לערבים כל זכויות בהם. הדבר כוון לנטיית הערבים לעקור את העצים, בטרם הועברה הקרקע למתיישבים

128. ריץ ל"הכשרת היישוב", 9.6.40, אצ"מ KKL5/11737.

129. חנקין לקק"ל, 24.7.40, אצ"מ KKL5/11737.

130. ריץ ל"הכשרת היישוב", 26.7.40, אצ"מ KKL5/11737.

131. שריף שנטי לקק"ל, בסביבות 18.7.41 (מועד התרגום מערבית), אצ"מ KKL5/11737.

132. ריץ לשריף שנטי, שדרות רוטשילד 111 ת"א, 27.7.41, אצ"מ KKL5/11737.

133. חנקין לקק"ל, 23.8.40, אצ"מ KKL5/11737; צור-משה, אישור קבלת קרקע, 15.9.40, אצ"מ, 11675/

KKL5. תעודות רבות נוספות הנוגעות בעניין רכישת מאה הדונם הללו – אצ"מ KKL5/11737.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

היהודים.¹³⁴ למרות זאת, התפתח דין ודברים בין קק"ל לבין בעל הקרקע הקודם, מחמד עברול ראזק אל חטיב אל קאדי, שטען שמגיע לו תשלום נוסף עבור העצים. מכירת הקרקע נעשתה על ידי שריף שנטי, שריכוז קרקעות של בעלים שונים ומכרן לחברת "הכשרת היישוב", והוא זה שהבטיח לבעלים פיצוי עבור עציהם – 750 מיל עבור כל עץ וס"ה – 24 לא"י. כל זמן שלא קיבלו את הפיצוי הם המשיכו למסוק ולהפריע לצור-משה לעבד את הקרקע.¹³⁵ החל דין ודברים ארוך בין התובעים לקק"ל וזו נאלצה להיעתר, על-מנת למנוע את ההפרעות בהחזקת החלקה על ידי צור-משה.¹³⁶ דין ודברים בעניין התפתח גם בין קק"ל ל"הכשרת-היישוב". קק"ל טענה שבמחיר שהיא שילמה על הקרקע לחברת "הכשרת היישוב" היה צריך להיכלל כל סכום שיתבעו הבעלים הקודמים, וכעת זה באחריות "הכשרת היישוב".¹³⁷ "הכשרת היישוב" טענה שהמחיר היה מלא, אך לא כלל את הזיתים שכעת תובעים הערכים לעוקרם.¹³⁸

**"מי שריכוז את
קרקעות הבעלים
הערים השונים
לצורך מכירתן
ליהכשרת היישוב
היה סוחר הקרקעות
שריף שנטי".**

בשלהי 1939 החלה אגודת "לשרה" בראשות דוד פלורנטין, ליאון רגנטי ויוסף עוזיאל, לפעול לרכישת שטחים נוספים כדי להגדיל את היישוב מעשרים משפחות לששים. הם שאפו לרכוש אלף דונם נוספים.¹³⁹ ב-1940 פנו ליו"ר קק"ל, מנחם אוסישקין, וביקשו את אישור קק"ל לרכישת 500 דונם ליד צור-משה. הם צירפו תרשים. [התרשים חסר].¹⁴⁰ יוסף ויץ, מנהל מחלקת הרכישות של קק"ל, ענה להם שהחלקה ידועה וקק"ל כבר מטפלת ברכישתה מזה זמן מה, וכן עסוקה במו"מ על קרקע נוספת, והיא אינה מעוניינת בהתערבות אנשים חיצוניים במו"מ, פן יזיקו לעניין.¹⁴¹

134. י' אריכא בשם ויץ אל ועד מושב צור-משה, 10.10.40, אצ"מ, KKL5/11675.

135. יעקב ברזני לויץ, 2.10.42, אצ"מ KKL5/12644.

136. קק"ל לצור-משה, 8.12.42, אצ"מ, KKL5/12593.

137. ויץ ל"הכשרת היישוב", 17.5.42, אצ"מ KKL5/12644.

138. "הכשרת היישוב" לקק"ל, 20.5.42, אצ"מ KKL5/12644; ויץ ל"הכשרת היישוב", 28.5.42, אצ"מ

KKL5/12644; ויץ ל"הכשרת היישוב", 14.7.42, אצ"מ KKL5/12644.

139. פלורנטין, רגנטי ועוזיאל, בשם אגודת לשרה, אל אוסישקין, 24.11.39, אצ"מ, KKL5/11675.

140. פלורנטין וליאון רגנטי לאוסישקין, 8.4.40, אצ"מ, KKL5/11675.

141. ויץ לפלורנטין ורגנטי, 15.4.40, אצ"מ, KKL5/11675.

ב-1945 ביקש אדם בשם ישראל גראציאני רשות לחכור 300 דונם שהיו לקק"ל ליד צור-משה, באזור קדימה.¹⁴² בירור נוסף העלה שהוא הואשם בהעסקת ערבים ולכן לא אישרו לו את החכירה לשנה נוספת. ייתכן שלחלקה זו מכוונת תעודה מ-1947 שבה מבקש צור-משה חלקה של 300 דונם הגובלת בצור-משה וכמושב גאולים. הם ביקשו לגדל בה פלחה היות ובאותה שנה עמדו לטעת פרדס וחסר להם שטח להבטחת מספוא לבהמות.¹⁴³ הם קיבלו תשובה שיבררו את העניין לאחר שיקבלו בקק"ל את פרטיו. 441

עד ראשית 1946 החלקות היחידות שנמצאו במשבצת צור-משה (לא באופן זמני) היו: חלקה 1 בגוש 7999 וחלקות 11,8,4,1 בגוש 8000. האדמה כולה לא היתה מחולקת בין המתישבים באופן רשמי בטאבו.¹⁴⁵

חלקות נוספות שהיה עליהן דיון בין קק"ל לבעלים הערביים היו חלקה 3 בגוש 7999, של כ-5.5 דונם (לפי גרסה אחרת 8 דונם), על גבול צור-משה, שלגביה קבע הפקיד המסדר את בעלות קק"ל, אך הופיעה תביעת בעלות מצד אחמד ומחמוד בני סעדה אל-ג'לאד. המשפט על כך נערך, לפי דרישת בית-המשפט לערעורים בשכם, ב-1941 בטול-כרם. קק"ל נדרשה להופיע כיוון שטענה שהחלקה נרכשה על ידה. היא זכתה במשפט פעם נוספת.¹⁴⁶

רק בסוף תקופת המנדט, בשלהי 1947, התקבלה החלטה להרחיב את המושב מזרחה ולמוסר לצור-משה לעיבוד את גוש 7881, חלקות 3,2,1, ואת גוש 7882, חלקות 5,4,3,2.¹⁴⁷ לפי הפירוט הבא:

- גוש 7881, חלקה 1 — 72.546 דונם.
- " חלקה 2 — 141.407 דונם.
- " חלקה 3 — 55.7818 דונם.
- גוש 7882, חלקה 2 — 9.542 דונם.

142. ישראל גראציאני, צור-משה לחירם דנין, קק"ל, 20.12.45, אצ"מ KKL5/15411.

143. מושב צור-משה לקק"ל, 7.7.47, אצ"מ KKL5/15411.

144. ש' בן-שמש לזועד המושב, 6.8.47, אצ"מ KKL5/15411.

145. חירם דנין לבוקששטר, 15.1.46, אצ"מ KKL5/15411.

146. הפקיד המסדר באזור טול-כרם לקק"ל, 27.11.41, אצ"מ KKL5/12644; חנקין לקק"ל, 11.12.41, אצ"מ KKL5/12644; א' חרי לנמען לא ידוע, 24.12.41, אצ"מ KKL5/12644.

147. רענן ויץ לקק"ל, 10.11.47, אצ"מ, KKL5/16998.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

" חלקה 3 – 66.393 דונם.

" חלקה 4 – 76.765 דונם.

" חלקה 5 – 73.066 דונם.

סה"כ – 433.544 דונם.

חוזה החכירה עם המושב על החלקות הנוספות היה לשנה בלבד, לפי 75 מיל לדונם.¹⁴⁸ וגם חכירה זו לא הייתה ברורה, שכן למעשה הובטחו קרקעות אלה ל"משק פועלות" ולא לצור-משה, אך בכל-זאת ברורה הייתה למוסדות מצוקת הקרקע של המושב ולכן הוחכרו לו החלקות באופן זמני לשנה.¹⁴⁹

חכירה לאחר קום המדינה

כ-1949 ביקש צור-משה לאשר לו חכירת אדמות נפקדים והוא החל כמו"מ עם האפוסטרופוס לנכסי נפקדים על החלקות הבאות:

גוש 8000 חלקות א'2 – 47 דונם.

ב'2 – 15 דונם.

ג'2 – 7.5 דונם.

5 – 22 דונם.

12 – 49 דונם.

בגוש 8001 חלקות 1 – 105 דונם.

2 – 32 דונם.

3 – 116 דונם.

4 – 156 דונם.

סה"כ: כ-650 דונם.¹⁵⁰

לא ברור אם אלה החלקות שקיבל צור-משה, אולם ברור שהוא חתם על חוזה חכירה על 147 דונם בגוש 8011, חלקה 3 וגוש 8126 חלקה 11.¹⁵¹ בתש"י חקר צור-משה בחכירה לשנה נכסי נפקדים: גוש 7881 – 260 דונם.

148. י' ליפצין, קק"ל, לי' ברזני מכפרי-יונה, 17.11.47, אצ"מ, KKL5/16998.

149. ש' בן(?) לסוכנות, 18.11.47, אצ"מ, KKL5/16998.

150. צור-משה לקק"ל, 7.6.49, אצ"מ, KKL5/16998.

151. י' ליפצין מקק"ל אל יעקב ברזני מכפרי-יונה, 28.9.49, אצ"מ, KKL5/16998.

8726 – 150 דונם.

8127 – 50 דונם.

8011 – 200 דונם.

סה"כ: 660 דונם.

דמי החכירה היו 200 מיל לדונם, כולל מסי ממשלה. ס"ה: 132 לא"י.
בשנת תשי"א חכר צור-משה לשנה את נכסי הנפקדים:

גוש 7882 – 30 דונם.

8126 – 327 דונם ועוד 100 דונם.

8000 – 140 דונם.

7881 – 265 דונם.

8127 – 50 דונם.

8001 – 220 דונם.

סה"כ: 1,132 דונם.

דמי החכירה היו 200 מיל לדונם, כולל מסי ממשלה. ס"ה: 226.400 לא"י. הנחה לעולים:
25.900. ס"ה יש לשלם 200.500.¹⁵²

חזרה לשנה נוסף היה על גוש 8127 (300 דונם) וגוש 8128 (200 דונם). ס"ה 100 לא"י
דמי חכירה.¹⁵³

עוד קרקע נטושה שביקש מושב צור-משה היה פורס בחלקה 3 גוש 8001 שהם עיבדו
במשך שנתיים והשקיעו בו כסף רב.¹⁵⁴

סה"כ הקרקעות שהיו בידי צור-משה במשכצת הקבע ושעליהן שילם דמי-חכירה היו:
תרצ"ט-ת"ש – 1,031.555 דונם.

תש"א-תש"ב – 1,136.447 דונם.

תש"ב-תש"ט – 1,087.967 דונם.¹⁵⁵

הנחלות עליהן שילם המושב דמי-חכירה היו 50 ותיקות ו-60 חדשות שנוספו לאחר קום
המדינה.¹⁵⁶

152. ברזני לקק"ל, 14.1.51, אצ"מ, KKL5/18690.

153. ברזני לקק"ל, 29.4.51, אצ"מ, KKL5/18690.

154. צור-משה לקק"ל, 10.4.51, אצ"מ, KKL5/18690.

155. קק"ל, חשבון דמי חכירה ומס רכוש חקלאי לצור-משה, אין תאריך, אצ"מ, KKL5/18690.

156. יוסף ויץ וש' נועם לצור-משה, 15.8.51, אצ"מ, KKL5/18690.

צור-משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים ולא רק מהגורמים המיישבים

ב-1958 אישרה קק"ל שכתש"י היו בידי צור-משה 1,322 דונם וכשנת תשט"ז נוסף שטח של 1,778 דונם עבור יישוב חברי הרחבה. סה"כ היו ברשות המושב: 3,100 דונם.¹⁵⁷

ב-1950 נלקחו מצור-משה חלקות 4, 11 ו-12 בגוש 8000 לטובת המשתלה הממשלתית בקדימה.¹⁵⁸ המושב ערער על כך, בטענה ששטחים אלה נכללו בתכנית הרחבת הכפר, שעובדה על ידי מחלקת התכנון ברחובות בהתאם להוראות קק"ל. הם ניהלו את ענייני הכפר בהתאם לתכנית ולכן עיבדו את השטחים ולא הסכימו לוותר עליהם, גם כי כפרם סבל באופן תמידי מחוסר מים ונראה היה שתעבורנה שנים רבות עד שהבעיה תיפתר. השטח הנתבע נמצא בדיוק על יד הבאר והיה אחד המקומות המתאימים לגידול ירקות. המשתלה גבלה עם הרבה שטחים בלתי מעובדים והמושב הציע לחפש אפשרות אחרת להרחיבה.¹⁵⁹ קק"ל הגיבה על כך שממילא לא התכוונה לייעד חלקות אלה למשבצת הקבע של צור-משה. היא קנתה אותן מנכסי נפקדים מהמדינה, ומאחר וזו הייתה זקוקה להן, היא הייתה רשאית להפקיען גם אם היו בשימוש המושב.¹⁶⁰ בסוף קיבלה המשתלה 44.136 דונם מחלקה 12 וויתרה על 16.080 דונם מחלקות 12,11,4 לטובת צור-משה. (סה"כ שטחי קק"ל שקיבלה המשתלה היו 77.794 דונם והיא קיבלה תמורתם אדמות מדינה).¹⁶¹

-
157. ש' בלקינר, מחלקת פיקוח והחכרה בקק"ל לצור-משה, 30.11.58, אצ"מ, KKL5/25262.
158. יעקב ברזני, מפקח אדמות קק"ל באזור השרון הדרומי, כפר-יינוה, לקק"ל, 2.10.49, אצ"מ, KKL5/18690.
159. צור-משה למחלקת היערות, "אילנות", ממשלת ישראל, 14.3.50, אצ"מ, KKL5/18690.
160. חירם דנין מקק"ל אל צור-משה, 12.5.50, אצ"מ, S15/9010.
161. דנין למנהל מחלקת היערות בנתניה, 9.9.51, אצ"מ, KKL5/18690.